

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ

Ланко Анатолій Григорович –
здобувач кафедри юридичної
психології Національної академії
внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ

Розглянуто основні причини та умови, що сприяють психоемоційній напруженості в професійній діяльності працівників міліції. Запропоновано класифікацію чинників психоемоційної напруженості, ієрархію значущості екстремальних службових ситуацій у працівників міліції, систему оптимізації роботи керівників підрозділів і фахівців служби психологічного забезпечення з особовим складом за основними напрямками.

Ключові слова: працівники міліції; психоемоційна напруженість; професійна діяльність; детермінанти; екстремальність.

Рассмотрены основные причины и условия, способствующие психоэмоциональной напряженности в профессиональной деятельности работников милиции. Предложена классификация факторов психоэмоциональной напряженности, иерархия значимости экстремальных служебных ситуаций у работников милиции, система оптимизации работы руководителей и специалистов службы психологического обеспечения с личным составом по основным направлениям.

Ключевые слова: сотрудники милиции; психоэмоциональная напряженность; профессиональная деятельность; детерминанты; экстремальность.

The article deals with the underlying causes and conditions contributing to psycho-emotional tension in the professional activities of police officers. The classification of the factors of psycho-emotional tension, the hierarchy of the importance of extreme official situations of police officers and the system optimization of the managers and specialists of psychological support with personnel in key areas is proposed.

Keywords: police officers; psycho-emotional tension; professional activity; determinants; extremity.

Оперативно-службові ситуації, у яких опиняються працівники міліції під час виконання професійних обов'язків, доволі часто виходять за межі звичайних, повсякденних і містять суттєві елементи екстремальності та психологічної напруженості. Перелік завдань та обов'язків працівників міліції, їх основних прав, які зазначені в Законі України «Про міліцію», окреслює перелік ситуацій, що характеризуються ризиком, небезпекою для життя та здоров'я. Саме тому визначення екстремальних умов та чинників, використання цих знань в організації моральної та професійно-психологічної підготовки працівників-правоохоронців сприяє формуванню у них навичок доцільної поведінки, умінню враховувати та керувати напруженими ситуаціями для досягнення мети службової діяльності.

Ми вважаємо, що до базових характеристик екстремальної, напруженої ситуації можна віднести такі:

1) це ситуація крайня, зі значною за силою дією, що виходить за межі діапазону можливостей людини;

2) це ускладнені умови діяльності, які суб'єктивно сприймаються, розуміються і оцінюються людиною як важкі, небезпечні тощо;

3) ситуація викликає виникнення досить складного для суб'єкта завдання, «важкого» психічного стану;

4) надзвичайна ситуація призводить до появи стану динамічного розузгодження і вимагає максимальної мобілізації ресурсів організму;

5) ситуація викликає негативні функціональні стани, порушення психологічної регуляції діяльності, а отже знижує ефективність і надійність діяльності;

6) людина стикається з неможливістю реалізації своїх мотивів, прагнень, цінностей, інтересів.

Екстремальність, що виникає під час виконання оперативно-службових завдань працівниками органів внутрішніх справ (ОВС), зумовлюється також ситуативними та особистісно-психологічними чинниками.

Екстремальні умови роботи – це такі умови трудової діяльності, що призводять до появи станів динамічної неузгодженості й зумовлюють необхідність перебудови систем психічного регулювання за рахунок максимальної мобілізації ресурсів особистості.

Фахівці в галузі досліджень екстремальної діяльності пропонують різні підходи до диференціації чинників напруженості. Зокрема, В. Д. Небиліцин ці чинники поділяє на зовнішні і внутрішні [1]. Г. С. Човдирова здійснює поділ чинників за психосоціальною мотивацією напруженості, часом їх дії на людину та характером впливу на органи чуття [2].

Більш деталізованою є класифікація чинників екстремальності, запропонована О. М. Столяренко [3]. На основі аналізу системи «людина в ситуації» і залежно від місця чинника в структурі ситуації виділяються системно взаємопов'язані обставинні, діяльнісні й особистісні екстремальні фактори так званого психогенного ризику. Він, зокрема, виокремлює чинники матеріально-обставинні (Ом), соціально-

обстановочні (Ос), діяльнісно-змістовні (Дс), діяльнісно-організаційні (До) та діяльнісно-операційні (Дп). До недоліків системи чинників екстремальності можна віднести, по-перше, недостатньо чітку визначеність чинників (Ом-2 – новизна та незвичність обстановки й Ом-4 – неочікуваність і незвичність змін обстановки), а по-друге, відсутність чинників суто особистісних, пов'язаних з особливостями суб'єкта екстремальної діяльності.

У контексті організації професійної психологічної підготовки працівників ОВС доцільніше поділяти чинники екстремальності на ситуативні, особистісні й діяльнісні. Крім цього, доцільним повинен бути поділ чинників напруженості на загальні (притаманні більшості напрямів оперативно-службової діяльності працівників міліції) та парціальні (притаманні конкретному фаховому напрямку).

Досліджуючи зазначену проблематику, необхідно виявити причини, що призводять до виникнення психоемоційної напруженості в діяльності працівників міліції, їх схильність до відповідного реагування у випадку екстремальності службової ситуації.

По-перше, слід з'ясувати, якою мірою працівники міліції вважають себе підготовленими до діяльності в екстремальних умовах. Повною мірою професійно підготовленими до діяльності в екстремальних умовах вважають себе близько 12 % опитаних, частково підготовленими – 80,2 % працівників міліції, а мінімально підготовленими – 2,8 %, що, безумовно, свідчить про суттєві недоліки професійної психологічної підготовки як у вищих навчальних закладах, так і в межах службової підготовки в райміськвідділах. Особливості за напрямками службової діяльності стосуються того, що повністю підготовленими до екстремальних ситуацій вважають себе 28,2 % працівників міліції громадської безпеки, а найменше – працівники кримінальної міліції (5,7 %). Водночас, частково готовими (на 50 %) до напружених умов діяльності вважають себе 88,6 % працівників кримінальної міліції і 85 % працівників слідства.

Щодо кількості службових ситуацій, що вирізняються як напружені, небезпечні для життя та здоров'я, відповіді респондентів розподілилися таким чином. Загалом, 31,4 % ситуацій працівники міліції оцінили як безпечні, 33,2 % – як небезпечні на 30–50 %, 25,6 % – як доволі напружені та небезпечні (на 60–80 %) та 3,2 % – як украй небезпечні (на 90–100 %). Тобто опитані переважно визначили екстремальною та небезпечною майже кожен другу службову ситуацію. Безумовно, виявлено значущі відмінності щодо оцінки екстремальності службових ситуацій за напрямками службової діяльності. Цілком закономірно, що найбільшу кількість небезпечних службових ситуацій відзначили (з урахуванням своєрідності чинників та особливостей діяльності) працівники кримінальної міліції. Зокрема, 43,4 % опитаних зазначили небезпечність ситуацій на 60–80 %, а 18 % – як небезпечність на 90–100 %. Як кожен другу ситуацію, що містить елементи безпеки, відзначили 31 % працівників кримінального блоку. Працівники міліції громадської безпеки

оцінюють службові ситуації таким чином: як безпечні для життя та здоров'я – 26 %, як суттєво небезпечні (на 60–80 %) – 28,4 %, а екстремальність кожної другої ситуації – 43,2 % опитаних. Лише близько 4 % працівників цієї категорії визначили виключну напруженість і небезпечність службових ситуацій. Найбільш безпечно визначили свою професійну діяльність працівники слідчих підрозділів. Так, 54 % опитаних слідчих вважають екстремальною лише кожну п'яту ситуацію. До 50 % напруженості та небезпеки містять службові ситуації, які зазначили 28,2 % слідчих, а найекстремальнішими (60–80 % напруженості) – 18 % опитаних. Практично жоден працівник слідства не вважає, що в його службових ситуаціях є елементи межової напруженості й небезпеки. Визначене дає змогу враховувати в організації професійної психологічної підготовки відповідних категорій працівників міліції такі чинники: регулярність, інтенсивність і зміст навчально-тренінгових занять.

У процесі дослідження з'ясовано питання про типовість службових ситуацій, що містять суттєві елементи екстремальності, напруженості й небезпеки. Це питання фактично є наріжним стосовно спрямованості, конкретизації та методичного забезпечення професійної психологічної підготовки, оскільки саме психологічна підготовленість як продукт підготовки визначає ефективність оперативно-службової екстремальної діяльності.

За результатами дослідження, ієрархія значущості екстремальних службових ситуацій у працівників кримінальної міліції виглядає таким чином: ситуації психологічного протиборства під час проведення оперативно-розшукових заходів – 53,8 %;

безпосередній контакт працівників з правопорушниками – 46,8 %;

тривалі та інтенсивні навантаження протягом робочого дня – 31,4 %;

процес безпосереднього попередження та припинення правопорушень – 27,6 %;

протиправне використання громадянами джерел підвищеної небезпеки – 11,2 %;

учинення групових порушень громадського порядку – 8,6 %;

процес вирішення конфліктів між громадянами – 5,7 % ситуацій.

Працівники міліції громадської безпеки вважають екстремальними такі ситуації:

тривалі та інтенсивні навантаження протягом робочого дня – 48,3 %;

безпосередній контакт працівників з правопорушниками – 42,6 %;

процес безпосереднього попередження та припинення правопорушень – 28,8 %;

процес розв'язання конфліктів між громадянами – 22 %;

здійснення індивідуальних профілактичних і наглядових заходів – 14,6 % опитаних.

Найбільш суттєвими екстремальними ситуаціями службової діяльності працівники слідчих підрозділів визначили:

ситуації психологічного протиборства під час проведення слідчих дій – 57,8 %;

тривалі та інтенсивні навантаження протягом робочого дня – 56 %;
процес розв'язання конфліктів між громадянами – 23,8 %;
безпосередній контакт працівників з правопорушниками – 18,6 %;
здійснення індивідуальних профілактичних і наглядових
заходів – 5,7 %.

Посилення психоемоційної напруженості в службовій діяльності, пов'язаній зі зростанням агресивності з боку громадян, соціального тиску, погіршенням психічного стану, екстремальності ситуацій виконання службових обов'язків, підвищенням ризиковості наслідків управлінських рішень тощо загалом відзначили 63,4 % опитаних. Серед цієї кількості опитаних найбільш суттєве зростання напруженості в службовій діяльності відзначили працівники міліції громадської безпеки – 82% та працівники слідства – 71 %. Найменше відчувли посилення психоемоційної напруженості та екстремальності працівники кримінальної міліції – 58,2 %. Останнє можна певним чином пояснити стабільністю екстремальних ситуацій і психоемоційної напруженості в працівників карного розшуку, з огляду на що подальше зростання напруженості зазначається опитуваними як несуттєве.

Протидія злочинного середовища як чинник екстремальності в діяльності працівників міліції нині пов'язана, на думку всіх опитаних працівників, з відчуттям безкарності й захищеності криміналітету (40,2 % опитаних), загальним агресивним ставленням до міліції (27,1 %), прагненням уникнути затримання та покарання (22,4 %), переконанням у нерішучості працівників міліції щодо застосування зброї, засобів фізичного впливу, побоювань щодо травматизації (21,2 %) та зростанням авторитетності злочинного середовища (18,8 %). Певну особливість має думка представників фахових напрямів міліції. Так, працівники міліції громадської безпеки як головні джерела посилення протидії злочинного середовища визначили відчуття безкарності й захищеності (69,1 % опитаних) та зростання авторитетності й сили злочинного середовища (56,4 %). Працівники слідства вважають, що протидія злочинного середовища визначається загальним агресивним ставленням до міліції (42,8 %) та відчуттям безкарності (28,5 %). Працівники кримінального блоку до детермінант зростання протидії злочинців відносять відчуття захищеності та безкарності злочинного середовища (43 %), прагнення уникнути покарання (31,4 %) та переконання в нерішучості міліціонерів щодо застосування зброї та силових засобів впливу (26,7 %).

З'ясування питання щодо реагування працівника міліції у випадку виникнення напруженої, небезпечної для життя й здоров'я ситуації та результати опитування виявили: 41,4 % усіх опитаних працівників розраховують на допомогу колег у вирішенні цієї ситуації; орієнтуються на використання заходів щодо пом'якшення ситуації, спроби миролюбного її розв'язання 31 % працівників. Уважають себе готовими використати силові заходи впливу аж до застосування вогнепальної зброї 27,6 % опитаних. За лініями служб найбільш неочікуваною виявилася

готовність до застосування жорстких заходів впливу в працівників слідчих підрозділів (40 %). Орієнтовані на миролюбне вирішення екстремальних ситуацій 42,8 % слідчих, а розраховують на допомогу колег лише 17,2 % працівників цієї категорії. Працівники кримінальної міліції готові застосувати силу і зброю під час вирішення 37,3 % ситуацій. Розраховують на допомогу колег 42,8 % опитаних, а 21 % працівників кримінального блоку вважають доцільним пом'якшувати напружені ситуації. На допомогу колег по службі орієнтуються в небезпечних ситуаціях 60 % працівників громадської безпеки, 26,4 % з яких будуть усебічно пом'якшувати ситуацію, прагнути миролюбного її розв'язання. І лише 14 % працівників цієї категорії опитаних готові використовувати силові заходи та застосовувати зброю.

Таким чином, у переліку умов, ситуацій та чинників, які безпосередньо пов'язані з діяльністю працівників міліції, можна визначити такі, що характеризуються узагальненою суспільною значущістю, і такі, які опосередковують професійну діяльність працівників за конкретними напрямками їх роботи. Першу групу утворюють обставини, ситуації та події оперативно-службової діяльності. Друга група чинників пов'язана зі специфікою діяльності працівників міліції за конкретними напрямками роботи – оперативно-розшукової, слідчої, громадського порядку, охорони тощо. Обидві групи чинників опосередковують як штатну, повсякденну оперативно-службову діяльність, так і екстремальну діяльність. У першому випадку ці чинники виступають на рівні організаційно-функціональної зумовленості діяльності, в іншому – як чинники психогенного ризику та напруженості.

Отже, зазначене вище дає змогу оптимізувати роботу керівників підрозділів і фахівців служби психологічного забезпечення з особовим складом за основними напрямками:

професійний психологічний відбір (діагностика наявності якостей придатності до екстремальної діяльності; виявлення осіб, схильних до небезпечної поведінки; діагностика схильності до адитивної поведінки);

психологічне супроводження проходження служби (виявлення негативних змін в особистості під впливом екстремальних умов діяльності; виявлення ознак професійної деформації; психокорекційна та відновлювальна робота з особовим складом);

професійна психологічна підготовка (опрацювання знань, умінь та навичок діагностики напруженості під час виконання службових обов'язків, технології доцільної службової поведінки, самоконтролю власних емоційних станів);

психологічна підтримка оперативно-службових заходів (формування оперативних груп, надання консультативної допомоги під час вирішення оперативно-службових завдань в екстремальних ситуаціях за лініями служб).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Небылицын В. Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий / Небылицын В. Д. – М. : Наука, 1976. – 336 с.
2. Човдырова Г. С. Психопрофилактика расстройств, связанных со стрессом и проблемы повышения стрессоустойчивости личного состава МВД РФ в экстремальных условиях : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра мед. наук / Г. С. Човдырова. – М., 2000. – 51 с.
3. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика / Столяренко А. М. – М. : Юнити-Дана, 2002. – 607 с.